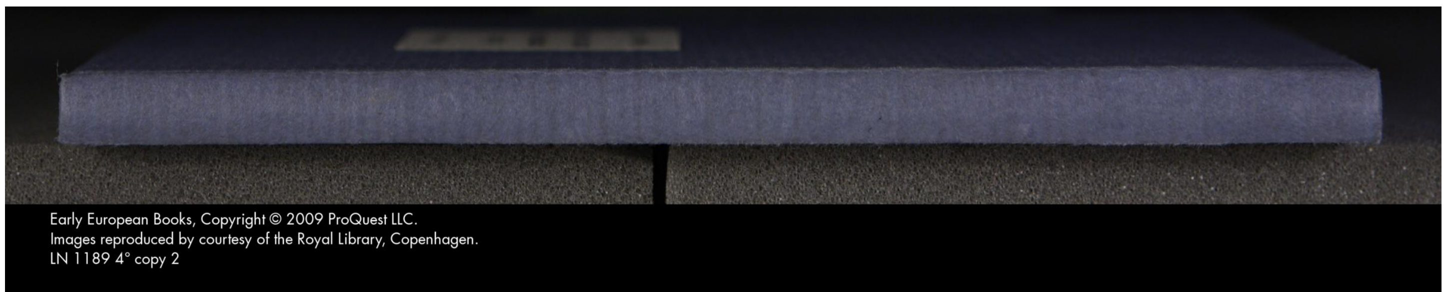
Jens Nielsen

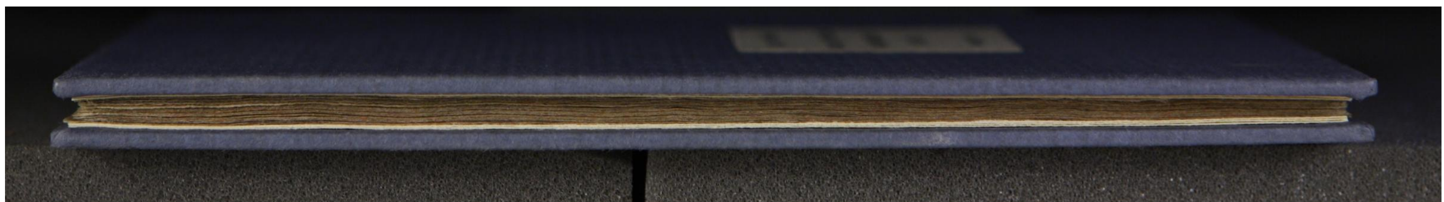
Explicatio commentationis sacrarum literarum

Rostock 1583

Det tidligere bind (fragment af et håndskrevet missale) er afleveret til HA 20.7.1992.

14.63.

Johan [illegible] mester [illegible] [illegible] [illegible]

[illegible] [illegible] Ao 1545 [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]

ΕΠΙΔΕΙΓΜΑ
SEU
SPECIMEN COMMENTATIONIS MEDITATIONISQ; Sacrarum Literarum, in gratiam tyronum Gymnasij Asloënsis, explicatione

PRIMI CAPITIS GENESEOS
Exhibitum
A

IOHANNE NICOLAI, ASLOENSIS & Hammarensis Diœcesium in Norwegia Superintendente.

Claudius Joachimi Heinsius Christianiae Norigorum, die 5 Septembris Anni 1689

ROSTOCHII
Typis Stephani Myliandri.

Anno Gratiæ
M. D. LXXXIII.

Reuerendo & clarissimo viro, pietate, doctrina, dignitate & humanitate singulari, cæterisq; virtutibus præcellenti,

DN. M. FRANCISCO BERGIO, APVD ASLOENSES ANTIstiti & Canonico Ripensi longe dignissimo, suo socero, amico ac domino summa semper obseruantia colendo,

S. D.

QVanquam recens hic & acerbus animi dolor ac luctus incredibilis ex obitu charissimæ coniugis meæ susceptus, & negociorum quibus inuoluor fluctus ac labyrinthi meis honestis conatibus impedimentum inijciunt, venerande senex, ita vt quibus ego verbis vel pares T. P. gratias agere, vel mei consilij rationem, quam in hac editiuncula secutus sum, rectè explicare possim, non inueniam: Quia tamen & occasio postulat & res ipsa, vt pro tuis beneficijs, quæ latissime patent, & in me quoq; profecta sunt plurima, gratæ mentis specimen aliquod exhibeam: committere non poßum quin cum honorifica tuæ dignitate

dignitatis & laudis mentione, intentionis meæ propositiq; rationem hic quàm breuißimè patefaciam. Cùm explorate compertum haberem, quantopere referret, non modò seipsum pia meditatione & tractatione doctrinæ cœlestis exercere, & ad studium benè in his terris viuendi exuscitare: verùm etiam alios, præcipuè verò iuuentutem, quæ optima pars est generis humani & Ecclesiæ flos ac seminarium, ad præclara pietatis & laudandarum artium studia capeßenda, vitamq; laudabiliter instituendam cohortari: totum illud tempus, quod mihi à laboribus visitationis & multis alijs occupationibus, quas ingerit hæc functio, vacuum fuit, Musarum exercitijs & sacris lectionibas impendere cœpi: vt me meosq; auditores ad hæc ipsa pietatis ac humanitatis studia excitarem. Cumq; diligenter mecum reputarem, quænam illius κειμηλίου preciosißimi, quod Deus immensa misericordia & inexhausta bonitate Ecclesiæ suæ contribuit, & in quò eßentiam suam & voluntatem eidem reuelauit, præcipua pars eßet, breuiter totam pietatis doctrinam ceu Aphorismis quibusdam

 comple-

complectens: animaduerti primum Mosi volumen, & præsertim tria prima in eo capita, præcipua oracula continere, ad quæ, velut fundamentum & scopum seu metam, tota reliqua Scriptura, & omnes omnium piorum Ecclesiæ Doctorum lucubrationes, quibus illa suis euoluta sensibus illustratur, directæ sunt: eandem sacræ Canonicæ Scripturæ partem rudioribus pro mea tenuitate expositam tradere constitui, eamq́ ob causam in primum saltem caput enarrationem hanc qualemcunq́ conscripsi. Et quamuis cùm eam meditarer, non erat mihi animus: vt hæc tam vilis inchoata atq́ imperfecta commentatio seu abortio potius, præcipitatâ editione publicaretur, præsertim cum infirmitatis ingenij & virium mearum imbecillitatis ipsemet optimè mihi sim conscius, & extare non ignorem Lutheri, Chytræi & aliorum doctissimorum virorum lucubrationes in hunc ipsum textum Biblicum, quem enarrandum suscepi, conscriptas: tamen euulgandam, tuoq́ nomini inscribendam esse duxi, cum ut eorum qui literarium hoc Gymnasium in hac mea patria vrbe frequentantes in

studijs

studijs sese exercet, aliorumq; amicorum petitioni & expectationi satisfacerem: tum verò præcipuè, vt tuum erga me paternum amorem cum liberalitate quadam satis prolixa & ampla coniunctum, meamq; in te vicißim obseruantiam hisce qualibuscunq; laborum meorum primitijs publicè testarer: &, qui aliàs arcto affinitatis vinculo tibi adstrictus obligatusq; sum, nunc hac ratione tibi multò deuinctior ac commendatior forem. Quocirca te reuerenter & submiße rogo, vt cùm non minus eruditionis, candoris & humanitatis singularis, omniumq; aliarum virtutum amplitudine, quàm dignitate & autoritate, addo etiam, veneranda canicie, eximiè decoratus sis, hoc qualecunq; literarium munusculum & hanc animi mei piam & gratam significationem benigno vultu, quo aliorum conatus honestos approbare soles, accipere & æqui boniq; consulere digneris. Id si feceris, non parum mihi fiduciæ addes, susceptum negotium, Deo propicio & adiuuante, ad metam vsq; perducendi. Quod si verò cuiquam in hac re ingenij mei vires minus consuluiße videbor, ab eo per-

 amanter

amanter & obnixè peto, vt non vires, ſed voluntatem meam æſtimet, & conatum, qui ſuum etiam in rebus arduis, modò ſit honeſtus, apud omnes probos laudem meretur & inuenit. Si qua mihi eſſet animi vis & ingenij robur ad huiuſmodi negocia conficienda, id omne occupationes continuæ & crebræ interpellationes facilè mihi adimerent, præſertim in hoc ægritudinis & acerbitatis meæ caſu, qui quantus ſit, & tua paternitas optimè nouit & ſentit, extincta filia ſua, erga quam fuit magnum amoris incendium, & omnes pij parentes & coniuges, præſertim illi quorum pectoribus στοργὰς Deus flagrantiores ingenerârat, facilè cogitatione comprehendunt. Non enim (vt eleganter & verè Poëta cecinit) dolor eſt maior quàm cum violentia mortis vnanimi ſoluit corda ligata fide. Sed meam voluntatem cœleſtis & generis humani amantiſsimi Patris voluntati propiciæ reuerenter ſubijcio: qui eam, quam dederat mihi fidam vitæ ſociam, piam, honeſtam, pudicam, ſobriam, induſtriam, quamq́ ſuo ſapienti conſilio ex hac ærumnoſa lachrymarum valle ad ſuæ diuinæ lucis

cis

eis, sapientiæ, iustitiæ & vitæ æternæ fruitionem, die mensis Februaij 12. hora 4. matutina euocatam traduxit, in nouissimo die, qui dies est restitutionis omnium, mihi benignè restituet. Interim virtutum & meritorum eius, dulcissimæq; consuetudinis, cuius fructum 20. ferme annos percepi, quo ad vixero recordabor: & Deum toto pectore precabor, vt in his ærumnis & doloribus nos consoletur, erigat ac sustentet, & ex præsentibus confusionibus ac periculis Ecclesiæ & Reipub. Christianæ imminentibus liberet, ac nobis εὐθανασίαν ἐν εὐφημίᾳ seu felicem & faustam ex hac vita migrationem, cum inuocatione & celebratione sui sanctissimi nominis, ad cœlestem Paradisum & veram ac dulcem patriam nostram clementer largiatur. Vale charissime Socer vnà cum familia tua, venerando collegio, & tota Ecclesia, quam Christus mediator & seruator noster regat, & semper vmbra manus suæ protegat ac conseruet. Amen. Datæ Asloiæ die 4. Aprilis, quo die S. Ambrosius Antistes Mediolanensis & dominici gregis custos vigilantissimus, Christianæq; Religionis propugnator acer-

tor acerrimus, post multos labores & dolores exantlatos, variaq; certamina, quæ forti & constanti animo diu sustinuit, tandem in vera Iesu Christi filij Dei agnitione & inuocatione ex hac ærumnosa vita ad cœlites migrauit, ante annos 1182. facta numeratione ab hoc præsenti anno Christi redemptoris. 1583.

T. P.

addictiß.

Johannes Nicolaj.

CLA-

CLARISSIMO VIRO, DOCTRINA, PIETAte & virtutibus ornatiſsimo, Magiſtro IOANNI NICOLAI, Diœceſium Aſloënſis & Hammarenſis Superintendenti vigilantiſsimo, amico meo ac affini omni ſemper obſeruantia colendo.

Salutem æternam in filio Dei Domino noſtro Ieſu Chriſto.

VAntum in mœrorem, Reuerende Domine Superintendens, amice ac affinis amantiſsime, nuncium id nimis triste de obitu dilectiſsimæ coniugis præſtantiæ tuæ, ſororis noſtræ cariſsimæ, nos coniecerit, dici vix poteſt. Literas filioli tui Chriſtophori, querelarum ac lamentorum pleniſsimas (nam eas primùm in manus ſumpſi) legere ſine lachrymis non potui. Quis n. hîc à fletu temperaret niſi ἄστοργος aliquis, ἀπαθὴς & qui omnes affectus humanos prorſus exuit. Non itaq; mirum mihi videtur quòd maritum chariſsimum in luctu acerbiſsimo nunc verſari audiam. Eſt ita natura comparatum, vt amiſsionem amicorum, eorum maximè quibus cum familiariſsimè & coniunctiſsimè viximus, feramus quàm grauiſsimè. Nam ſi columbis rationis expertibus eam natura affectionem inſeuit, vt comparem quouis amiſſum caſu, querulo requirat gemitu: quid de hominibus cenſendum eſt ijs præſertim, quorum pectoribus na-

turæ author Deus στοργὰς flagrantiores multò ingenerârat, ij certé à natura generosa nihil alienum videntur admittere, quòd in comparis sui decessu, grauiter afficiantur. Dolorem igitur talem ac luctum quoniam οργὴ ardentior exprimit, non modò sapientes Ethnici saniores concedunt, sed probant etiam sacræ literæ, vt exempla paßim occurrentia, itemq; sententiæ multæ insignes testantur. Vnde & S. Paulus luctum admittit in amicorum decessu, sed vult tamen moderatum esse nec nimium, qualis est gentium, quæ spem non habent. Nihil igitur magis hîc humanißime affinis optârim, quàm vt præstantia tua crucem hanc æquius et moderatius ferat, ac omnes tristes cogitationes animo penitus euellat. Quod eni vxor charißima hoc tempore hoc modo ad cœleste sanctißimorum angelorum & animarum contubernium euocata sit, oracula diuina certißimos nos reddunt, id ita Deo sciente et volente factum esse, qui pro æterna sapientia numerum mensium nostrorum in conspectu habet, ac numerum dierum ac tempus cuiq; præscripsit, qui item pro immensa & inexhausta bonitate ac misericordia, nostri curam indefessam gerit. Est pater noster cœlestis, qui nos στοργῆ infinitis partibus ardentiore quàm vlla mater etiam φιλοστοργωτάτη infantem vteri sui tenerrimum com-

plecti-

plectitur. Quem suum nostri amorem non modò in creatione, gubernatione, conseruatione, sustentatione, voluntatis suæ propitiæ reuelatione, sed maximè missione filij vnigeniti in carnem & alijs donis & beneficijs spiritualibus & corporalibus abundè declarauit, indiesq; declarat. Quod cum ita sit, non dubium est ob emolumenta certa ita factum esse. Vixit coniunx suauissima, & ante matrimonium, & postquam fœdus id connubij sanctissimum inijt, in timore Dei, humilitate, patientia, inuocatione assidua. exercitia pietatis publica & priuata nunquam intermissa sunt, obedientiæ parentibus & marito debitæ nihil vsquam decessit, adfuit modestia, adfuit grauitas morum suauitate temperata, amoris ac fidei coniugalis semper memor, laborum, molestiarum, curarum (quæ non paucæ œconomiam administrantibus hoc præsertim infelici ac infido operarum seculo sese ingerunt) fidam simul ac sedulam se sociam declarauit, in rebus tristibus solatium præsentissimum extitit, in dubijs & perplexis consilium tutissimum ac promptissimum, quin adiutorium diuinum præstitit. Post varios vocationis labores exantlatos voluit Deus in hoc partus opere vt verè admirando ita longè difficillimo, eam miro spiritus sui sancti robore firmatam, superato agone acerrimo, præcipua-

rum virtutum vt viuæ & exporrectæ in filium Dei: verum omnium propiciatorium fiduciæ, inuocationis ardentissimæ, patientiæ admirandæ, perseuerantiæ singularis insigne exemplum omnibus esse, quod imitentur, atq; ita demum huius vitæ miserijs, aduersitatibus periculis exemptam, æternæ vitæ bonis inæstimabilibus, diuina luce, sapientia, iusticia & gaudijs veris, sinceris, perfectis, perpetuis cumulari. Quia igitur Deo patri nostro clementissimo ita visum est, decessus hic felicissimus et lætissimus habendus est. Si diuinæ sapientiæ alius visus fuisset commodior, eũ indubiè (vt inenarrabilis est bonitatis) concessisset. Eo igitur nos solemur, et consilium diuinũ quo id ità factum est, grati recolamus, simulq; ardentibus votis precemur Deum, vt is nobis etiam spiritu suo adesse, nos regere dignetur, vt cùm hora nouissima aduenerit, viua fiducia et inuocatione ardenti in Christi sinum nos reclinare, eiq; spiritus nostros commendare poßimus. Video quidem crucem hanc, præstantiæ tuæ, optime Domine Superintendens perq; acerbam esse: sed ea tamen non caret veris magnarum vtilitatum fructibus, vt ex verbo Dei liquet. Scio quoq; virtutum earum, quibus ornabatur coniunx, summæ item animorum vestrorum coniunctionis memoriam persæpe recurrere, mœroriq;

anſam

ansam non exiguam præbere. Sit ea potius causa dolorem leniens, vel amouens etiam. Nullum vnquam voluntatum vestrarum vel tantillum auditum est dissidiolum. Voluit ea cùm in viuis hîc ageret, vt maritus charissimus munia vocationis arduæ necessaria lœtus obiret, ne remoram vllam negocijs publicis priuatisue expediundis cogitationes tristes obijcerent. Ita minimè dubium est animæ in manu Dei nunc agentis eandem omnino voluntatem esse, vt maritus superstes, nullo mœrore, nullis angoribus se maceret sui decessus causa: cui si impendantur, nihil prosint: impendenti verò obsint plurimum: sed multó magis diuinæ se voluntati reuerenter subijciat, tristiciam omnem remoueat, animum veris solatijs è verbo Dei petitis, amicorumq; colloquijs suauibus recreet ac confirmet, quo sic commodius in vocatione sublimi, gloriæ Dei, Ecclesiarum multarum saluti promouendæ, liberorum item suorum & amicorum vsibus necessarijs seruiat. Ab hac eius voluntate diuinæ omnino conformi, cui vota quoq; accedunt reuerendi senis soceri nostri omni obseruantia dignissimi, liberorum dulcissimorum & amicorum, quibus opera tua inprimis opus est, si etiam hîc præstantia tua non recesserit, argumentum id erit certissimum non obliteratæ, sed post funera etiam durantis ac

maximè vigentis veræ animorum vestrorum concordiæ, quæ vt ante hæc nunquam infructuosa fuit, ita nunc non proprij modò corporis incolumitati, sed & Ecclesiarum harum ac necessariorum vtilitati optimè consulet. Explodatur igitur rogo amanter & quam maximè possum, charissime affinis, optime Domine Superintendens, spiritus tristis qui exiccat ossa. mœrorem omnem ac cogitationes mœstas, quoties obrepunt, excutiant protinus tum iucunda amicorum (vt dixi) colloquia, tum consolationes diuinæ suauissimæ, quibus & pium præstantiæ tuæ pectus abundare scio, & opus illud aureum viri omni laude dignissimi Chytræi de morte & vita, est refertissimum. Quod κειμηλίȣ preciosissimi, quod continet, & authoris quoque ipsius nomine noui præstantiæ tuæ esse acceptissimum. Precor votis intimis æternum patrem Domini nostri Iesu Christi, vt is per eundem filium suum vnigenitum spiritus sui gratia præstantiæ tuæ semper adesse, eamque suo robore confirmare velit in gloriam nominis sui sempiternam, & Ecclesiarum harum emolumenta perpetua אמן. His festinanter exaratis valeat præstantia tua cum liberis charissimis & tota familia quàm felicissimè. Tonsbergiæ, 17. Martij.

Anno Domini 1583.

Erasmus Ceruinus.

ARGVMENTVM PRImi capitis Geneseos.

DEVS sex dierum ſpacio per verbum condidit cœlum, terram ac creaturas omnes, quibus hominem ad imaginem ſuam formatum præfecit, vt iis vteretur ac dominaretur.

OECONOMIA SEV DISPOſitio I. Cap.

Distinguitur hoc caput in

- Locos 4. præcipuos, quorũ est de
  - 1. 2. Deo, deq; S.S. Trinitatis myſterio.
  - Creatione Mundi & rerum omniũ.
  - 3. Imagine Dei, ad quam in initio conditus eſt homo.
  - 4. Prouidentia.
- Et verſus 31. quorum
  - 1. generalis fit mentio creationis cœli & terræ.
  - Specialiter agitur de
    - 2. Terra & abyſſo.
    - 3. Luce.
    - 6. Firmamento ſiue cœlo.
    - 10. Appellationibus terræ & maris.
    - 14 Luminaribus, nempe Sole, Luna, deq; ſtellis.
    - 21. Piſcibus & volatilibus.
    - 24 Iumentis ſeu beſtiis terræ.
    - 26 Formatione hominis.
    - 29 Vi generandi homini diuinitus inſita, deq; eius dominio in reliquas ſibi ſubiectas creaturas.
    - 30. & 31. Prouidentia Dei de victu.

IN principio creauit Deus cœlum & terram) *Hîc Moses breuiter commemorat, vt in initio, hoc est primo die creationis, cùm adhuc neq; tempus neque res vllæ essent, præter Deum æternum & immensum, Mundus sit conditus. Numerantur autem ab eo tempore quo cœpit mundus, anni 5545. vsq; ad hunc præsentem annum Christi 1583.*

Locus primus de Deo. *cuius descriptio traditur quòd sit essentia spiritualis, æterna, sapiens, libera, omnipotens, bona, verax & iusta, quæ est Deus æternus Pater, qui ex sua substantia dicendo seu cogitando, genuit filium cœternum, consubstantialem imaginem sui: Et filius ab æterno à patre genitus* χαρακτὴρ καὶ ἀπαύγασμα τοῦ ἀϊδίου πατρός: *Et Spiritus sanctus ab vtroq; procedens, fouens ac viuificans omnia. vel breuius: Deus est spiritus, vnus essentia, trinus personis, Pater, Filius & Spiritus sanctus, qui cœlum & terram, & res omnes ex nihilo condidit, regit, sustentat ac tuetur, quiq; in genere humano ad suæ imaginis similitudinem condito, sibi colligit in his terris ecclesiam, à qua in omni æternitate agnoscatur & celebretur.*

Quod autem Deus sit vnus & non plures, & nihilominus personarum pluritas sit in vna diuina essentia, Moses ostendit, dum non modò trium personarum, Dei & verbi seu λόγου *ac Spiritus sancti meminit, verùm etiam peculiari quadam phrasi vtitur inquiens* פראשית נרא אלהם Beresith bara elohim, *quod sonat, si latinè ad verbum reddas, in principio creauit Dij. In qua phrasi, cùm tres primæ literæ initiales duarum primarum vocum, quibus historiam suam orditur Moses, nomina trium personarum diuinitatis, quæ sunt,* בן

Ben

Ben, *filius:* רוה Ruah, *spiritus,* אב Ab *pater, venustissimè complectantur: non dubium est mysterium S. S. trinitatis in ea latere: Cumq; verbum singulare respondeat voci pluralis numeri, vtiq; significatur, vnam quidem esse diuinam essentiam, sed in ea plures personas. Vt enim Sol vnus est, in quo tamen tria considerantur & insunt, corpus solis seu ipsa solis essentia, & lux seu fulgor, & inde procreatus calor: Ita tres illi, Pater, Filius & Spiritus sanctus, sunt quidem tres personæ, sed vnus solus verus Deus. Vtq; anima suas habet potentias, de quibus singulis prædicari potest, quod sit anima, & nihilominus vna tantùm est anima, & non plures, licet plures eius sint potentiæ: Sic Deus vnus quidem est quoad essentiam, sed trinus in personis.*

Hanc Mosi phrasin interpretatur Iohannes Euangelij sui 1. cap. inquiens, In principio erat verbum. & Paulus quoq; Coloss. 1. Transtulit nos in regnum filij sui. & Heb: 1. Deus postremis temporibus locutus est patribus. Huc & alia referenda sunt scripturæ testimonia, quæ euidentissimè probant, primùm, quòd Deus sit vnus in essentia, & præter quem non sit alius. Et sunt hæc præcipua: Exodi 3. Dixit Dominus ad Mosen, Ego sum qui sum. Deut. 4. Quoniam Dominus ipse est Deus, & non est alius præter vnum. Item 6. cap. Audi Israel, Dominus DEVS noster Deus vnus est. Et cap. 32. Videte quod ego sim solus, & non sit alius Deus præter me. 2. Reg. 7. Magnificatus es Domine Deus quia non est similis tui, neq; est Deus extra te, in omnibus quæ audiuimus auribus nostris. 3. Reg: 8. Sciant omnes populi terræ quia Dominus ipse est Deus, & non est vltra absq; eo. Sap. 12. Non est alius Deus quam tu, cui cura est de omnibus, vt ostendas quoniam non iniustè iudicas iudicium. Esai: 37. Domine exercituum Deus Israël, qui sedes super Cherubin, tu es Deus solus omnium regnorum terræ, tu fecisti cœ-

lum & terram. Item 43. Ante me non est formatus Deus, & post me non erit, ego sum, ego sum Dominus, & non est absq; me saluator. Item 44. Ego primus & ego nouißimus, & absq; me non est Deus, quis similis mei? Hæc dicit Dominus redemptor tuus, ego formator tuus ex vtero, ego sum Dominus faciens omnia, extendens cœlos solus, stabiliens terram & nullus mecum. Item 45. Ego Deus & non est amplius, extra me non est Deus, accinxi te & non cognouisti me, vt sciant hi qui ab ortu solis, & qui ab occidente quoniam absq; me non est Deus, ego Dominus & non alter. Ose: 13. Ego Dominus Deus tuus ex terra Aegypti, & Deum absq; me nescies, & saluator non est præter me. Tob. 8. Quia tu es Deus solus in vniuersa terra. Item. 13. cap. Non est alius omnipotens Deus præter eum. Ecclesiastici 36. Nos cognouimus quoniam non est Deus præter te Domine. Ioh. 17. Hæc est vita æterna, vt cognoscant te solum verum Deum & quem misisti Iesum Christum. 1. Cor. 8. Etsi sunt qui dicantur Dij, siue in cœlo siue in terra, (siquidem sunt Dij multi & Domini multi) nobis tamen est vnus Deus, pater ex quo omnia & nos in illum, & vnus Dominus Iesus Christus, per quem omnia & nos per ipsum. Item cap. 12. Diuisiones gratiarum sunt idem autem spiritus, & diuisiones ministrationum sunt, idem autem Dominus, & diuisiones operationum sunt, idem vero Deus, qui operatur omnia in omnibus. Galat. 3. Mediator vnius non est, Deus autem vnus est. Ephes. 4. Vnus Deus & pater omnium, qui est super omnes & per omnia, & in omnibus nobis. 1. Timoth. 2. Vnus enim Deus, vnus & mediator Dei & hominum homo Christus Iesus.

Deinde quòd sit trinus in personis hæc probant testimonia, primum, quæ in hoc volumine Mosi habentur. Genes. 1. Dixit Dij: Faciamus hominem in imagine NOSTRA, secundum similitudinem NOSTRAM. Et cap. 19. Pluit

Dominus

Dominus à Domino sulphur, Dominus Iehouah essentiale Dei nomen est, sed bis repetitum personarum pluralitatem innuit. Alia enim est persona pluens, alia à qua pluit. Deinde Psal. 33. Verbo Domini cœli firmati sunt & spiritu oris eius omnis exercitus eorum.

Sed magis conspicua sunt testimonia de trinitate in nouo Testamento, Matth. 3. & Ioh. 1. Vbi mentio fit baptismi Christi, in quo tres personæ diuinitatis manifestantur. Similiter etiam in clarificatione Christi distinctè apparent, astat Filius qui baptizatur & transfiguratur, Spiritus sanctus se reuelat, hîc in nube lucida, quæ eos obumbrauit. Matth. 17. Luc. 9. illic verò in specie columbæ: Et vox Patris de cœlo & nube loquentis auditur, inquiens: Hic est filius meus dilectus. Deinde & Christus ipse probat, his verbis baptismum instituens Baptizate eos in nomine Patris & Filij & Spiritus Sancti. Et Paulus. 2. Cor. 13. Gratia Domini nostri Iesu Christi, & charitas Dei, & communicatio Spiritus sancti sit cum omnibus vobis. Huc etiam referri debet testimonium valdè illustre, quod est 1. Ioh. 5. Tres sunt qui testimonium perhibent in cœlo, Pater, verbum, (λόγος filius Dei Ioh. 1.) & Spiritus sanctus, & hi tres vnum sunt, id est, sunt vnus Deus, vel vna diuina essentia.

Hæc testimonia demonstrationes sunt, mathematicis apodixibus certiores, quorum declarationes Iuniores promant ex scriptis Lutheri, Philippi, Chytræi & aliorum.

De operibus primi diei.

In principio creauit Deus cœlum & terram) *Hic primus versus generalem continet descriptionem creationis cœli & terræ, quæ primo die facta est materialiter & non formaliter. Informis enim & obscura massa, & rudis indigestaq; moles, primum condita fuit à Deo, vt esset futuri operis, nempe*

cœli & terræ aliarumq; creaturarum materia. Cui eodem die lumen quoddam additum est, quod circum terram agitabatur, vt dies appareret, & conspiciendam præberet eandem rudem materiam cœli & terræ: Licet non tam clarum fuerit quàm Solis iubar postea creatum. Sic enim hæc verba exponit Lutherus, Chytræus. & alij.

Terra erat inanis & vacua, & tenebræ erant super faciem abyssi.)

In hoc 2. versu & sequentibus, seorsim describit Moses opera creationis. Et primum dicit terram fuisse, Tohu va Bohu *seu vastam & vacuam, id est, rudem, incultam, desolatam, nullis instructam & exornatam plantis, iumentis vel hominibus. Deinde materiam ostendit ex qua cœlum postea factum est, nempe infinitam & inexhaustam aquarum profundissimarum congeriem rudem, tenebricosam, indigestam nec adhuc certa aliqua forma decoratam.*

Et Spiritus Domini ferebatur super aquas) *Vel incubabat aquis, quibus terra immersa erat, quæq; rudis fuerunt moles, ex qua illustrata & digesta ac expolita, cœlum & terra cum Sole & Luna, & stellis & plantis & animantibus omnibus postea condita sunt. In Hebræo est* מרחפת Merahepheth, *quod incubare significat: Quemadmodum enim gallina incubat ouis quæ fouet & viuificat suo calore: Ita Spiritus sanctus incubans aquis eas fouebat & viuificabat.*

Obseruetur hîc illustre testimonium de Spiritu sancto, qui est Deus, & ordine tertia persona diuinitatis, ὁμοούσιος *coëssentialis & coæterna Patri & Filio, ab vtroq; procedens & omnia cum Patre & Filio creans, viuificans, fouens, gubernans & conseruans; quæ mittitur à Patre & Filio, vt per verbi & Sacramentorum ministerium sit efficax in cordibus credentium, quos regenerat, sanctificat, regit, consolatur & saluat: Et est distincta à Patre & Filio persona. Nam Deus*

Pater

Pater ordine prima persona diuinitatis est æterna, immensa à se ipso & non ab alio quoquam existens, quæ non creauit, sed ab æterno genuit filium coæternum; à qua & à filio Spiritus sanctus non creatur neq; gignitur, sed ab æterno procedit: Et per eundem filium suum vnigenitum & in ipso creauit & conseruat omnia.

Filius verò ordine secunda persona diuinitatis est, non creata ex nihilo; sed à Patre ab æterno genita, eiq; consubstantialis coæterna & per omnia similis, per quam omnia condita sunt, & qui certo tempore assumpta humana natura natus est ex Maria virgine, & noster Christus, mediator, saluator & redemptor factus est.

Spiritum sanctum esse Deum, & personam per se subsistentem, manifestè testantur, & nomina & res seu actiones Deo propriè competentes, quæ in sequentibus testimonijs continentur ac ei tribuuntur: videlicet creare, regenerare, viuificare, reformare hominem, & restituere imaginem Dei amissam, edere miracula, docere & gubernare Ecclesiam. Psal. 33. Verbo Domini cœli firmati sunt, et spiritu oris eius omnis exercitus eorum. Psal. 114. Emitte SPIRITVM tuum & creabuntur, & renouabis faciem terræ. Ioh. 3. Nisi quis renatus fuerit ex aqua & Spiritu sancto. Item 6. cap. Sicut & 2. Cor. 3. SPIRITVS est qui viuificat. Et ibidem: Transferamur à gloria in gloriam tanquam à Spiritu Domini in eandem imaginem. Et Ioh. 16. Spiritus veritatis docebit vos omnem veritatem. 2 Pet. 1. SPIRITV Sancto Dei sancti Dei homines locuti sunt. Iob. 13. Spiritus Dei fecit me, & spiraculum omnipotentis viuificauit me. Psal. 139. Quò ibo à SPIRITV tuo, & quo à facie tua fugiam? Si ascendero ad cœlum, illic es, si in infernum descendero, ades. Sap. 1. SPIRITVS sapientiæ, cordis scrutator, linguæ auditor. SPIRITVS DOMINI repleuit orbem terrarum. & continet

omnia, & nouit omnia, cogitationes & sermones. Et 2. Samuel. 23. Spiritus DOMINI locutus est per me & sermo eius per linguam meam. Dixit DEVS Israël, fortis Israël locutus est mihi. Hic Scriptura manifestè vocat Spiritum Sanctum DEVM ac DOMINVM. Act. 5. Paulus quoq; vocat eum DEVM, cum ait Ananiæ: Cur tentauit Sathanas cor tuum, mentiri te Spiritui Sancto? non mentitus es hominibus sed Deo. Et 1. Cor. 2. Dicit eum esse Spiritum ex Deo, hoc est, ex Dei substantia. Et 1. Cor. 3. An nescitis (inquit) quod templum Dei estis, & Spiritus sanctus habitat in vobis. 1. Cor. 6. An nescitis quod corpora vestra sint templa Spiritus sancti? glorificate igitur DEVM in corpore vestro. Et sicut Thomas Christum vocat DOMINVM suum & DEVM suum, Ioh. 20. Ita Paulus quoq; has easdem appellationes Spiritui sancto tribuit, 1. Cor. 12. Vbi inquit, Nemo potest dicere dominum Iesum, nisi per spiritum sanctum. Diuisiones autem gratiarum sunt, idem verò SPIRITVS, & diuisiones ministrationum sunt, idem autem DOMINVS, & diuisiones operationum sunt, idem verò DEVS, qui operatur omnia in omnibus. Et Heb. 9. Spiritus æternus dicitur. Et Christus ipse affirmat Spiritum sanctum esse alium à Patre, & ab eo distinctam personam, Ioh. 14. Rogabo Patrem et alium Paracletum dabit vobis, SPIRITVM veritatis; Et 1. Ioh. 5. Tres sunt qui testimonium dant in cœlo, Pater, Verbum & SPIRITVS, & hi tres vnum sunt.

Hanc personarum distinctionem luculenter ostendit apparitio Spiritus sancti in Baptismo Christi peculiari forma in specie columbæ alas pendentis super Christum filium Dei, de quo vox audita est: Hic est filius meus dilectus. Et formula baptismi nostri à Christo tradita, iubente homines baptizari in nomine Patris & Filij & Spiritus sancti.

Dixit DEVS fiat lux) In hoc tertio versu lucis mentio-

mentionem facit, quæ etiam primo die creata est verbo Dei, seu λόγῳ filio Dei, qui est secunda persona diuinitatis, genita cogitatione Patris de ipsius substantia ab æterno, et est substantialis & integra Patris imago, vel ἀπαύγασμα seu splendor lucis paternæ, per quem res omnes condidit, & Euangelium de redemptione & salute generis humani immediatè reuelauit, qui filius naturam humanam induit & cum diuina natura sua nexu firmißimo & indißolubili copulauit, vt noster eßet mediator & redemptor, & nobis imaginem Dei ad quam conditi eramus; hoc est, veram lucem, iusticiam, læticiam & vitam æternam, aliaq; innumera bona restitueret. Dicitur autem λόγος, non solũ respectu Patris, cuius est imago, à mente ipsius ab æterno sine paßione genita, sicut sermo cogitationum mentis nostræ imago est, verum etiam respectu hominum, quibus tanquam orator ἐξαγγελτικός, vt à Nazianzeno dicitur, suum euangelium seu arcanum illud consilium de redemptione generis humani ex sinu patris prolatum reuelauit: et cum quibus etiam olim locutus est, & adhuc loquitur & efficax est per ministerium verbi et Sacramentorũ, quod conseruat: Et in quibus vitam et lucem veræ agnitionis quam in prima conditione illis impertiuit, & qua Deum agnoscebant, eiq; perfectè in omnibus actionibus obediebant dispulsis tenebris rursus instaurat quiq; per Spiritum sanctum corda eorum viuificat, in quibus etiam consolationem dicit et læticiam ac inuocationem accendit.

Lucem quam hîc Moses dicit primo die conditam, consentaneum est suo motu circulari, quo circumferebatur, discrimen fecisse diei & noctis, vsq; ad quartum diem quo Sol conditus fuit & lumine splendidiore & clariore, quam fuit illa rudis & crassa lucis massa. Hæc est Lutheri sententia sacris literis consona, quæ testatur Deum nouißimo die hodiernum lumen solis, ceu malignum lumen respectu futuræ claritatis, splendidius & clarius facturum esse, Esa: 66. Vt mirum

non

non sit, si lux illa primo die creata ad hoc præsens solis iubar collata, rudis fuerit. Huc quæ de natura lucis à Physicis traduntur, referenda sunt.

Est autem varia acceptio vocabuli lucis. aliàs enim cœli, solis, stellarum, ignis, äeris, aquæ lumen : aliàs flammulam lucidam in oculis : aliàs mentis lumen significat. Et vsitatißimè in sacris sumitur pro verbo Dei & vera Dei noticia, consolatione, vita, liberatione ex morte & calamitatibus, & pro optimis quibusq; rebus : Sicut è diuerso tenebræ ignorationem Dei peccatum, mortem & mala quæq; tristißima significant. Et quia Deus autor & fons lucis est, & filius Dei λόγος, ἀπαύγασμα & splendor est lucis paternæ, ideo vocabula lucis & luminis sæpißimè & rectißimè ac proprijßimè, tum ipsi Deo Patri in Scriptura tribuuntur; tum etiam Filio Dei, qui verè & natura Deus est. Id quod sequentibus testimonijs probatur, quæ semper in conspectu habere prodest. Psal.2. Filius meus es tu, ego hodie genui te. Hodie, id est, ab æterno sine vllo temporis principio et fine : quia in Deo nullum est tempus sed æternitas. Esa. 45. Te adorabunt, te deprecabuntur, tantùm in te est DEVS, & absq; te non est Deus, qui verè es DEVS absconditus, DEVS Israël saluator. Hæc est ipsius Patris vox de Filio. Et Esa : 48. ipse de se loquitur Christus in persona Prophetæ. Accedite ad me & audite hoc, non in principio in abscondito locutus sum, ex tempore antequam fieret ibi eram & nunc DOMINVS DEVS misit me & SPIRITVS eius. Prouerb. 8. Sapientia quæ est ipse Dei Patris æterni Filius æternus, dicit se ab initio ab æterno fuiße cum Deo, per se omnia condita. 1.Cor.1. Sicut et Ioh. 1. illud dictum repetitur, Per ipsum omnia facta. &c. Et Mich. 5. Egressus eius ab initio & à diebus seculi, id est, ab æterno. Ierem. 23. Et hoc est nomen eius quod uocabunt eum Iehouah, DOMINVS iusticia nostra. 1.Cor.1. Matt.16. Tu es Christus filius Dei viui.

Ioh. 1.

Ioh. 1. In principio erat verbum etc. & omnia per ipsum facta sunt, & sine ipso factum est nihil quod factum est, & DEVS erat verbum. Ioh. 20. DOMINVS (Iehouah) meus & DEVS meus. Ita passim in Scriptura nomen IEHOVAH Christo tribuitur, quod essentiale Dei nomen est, et soli Deo competit. Rom. 9. Christus ex patribus secundum carnem, qui est Deus benedictus in secula. 1. Ioh. 5. Vt simus in vero Filio eius Iesu Christo, Hic est verus Deus & vita æterna. Probatur hoc ipsum argumentis ex scriptura sola petitis. Primùm, ex operibus creationis, conseruationis, viuificationis quæ Filio tribuuntur, & solius Dei sunt. Psal. 33. Verbo Dei cœli firmati sunt. Ioh. 1. & 5. Omnia per ipsum facta. Deinde ex cultu qui debetur Christo, tanquam soli Deo iuxta illud: DOMINVM DEVM tuum adorabis & illi soli seruies. Deut. 6. Matth. 4. Adorabunt eum omnes Reges terræ, omnes gentes seruient illi, Es. 11. Omnes gentes deprecabuntur eum, adorent eum omnes angeli Dei, Heb. 1. Psal. 71. Tertiò, miraculis in Ecclesia omnibus temporibus per ipsum factis, Ioh. 1. Eductione populi sui ex seruitute Ægyptiaca, & multis aliis, quæ continentur in veteri & nouo testamento.

Et vidit DEVS lucem quod esset bona, & diuisit lucem à tenebris, appellauitq; lucem diem, & tenebras noctem. Factumq; est vespere & mane dies vnus) *Dies vnus, .i. primus. Definitiones & diuisiones Dierum & noctium, eorumq; discrimina, ex Mathematicorum libris sunt petenda. Huc vsq; descriptio creationis operum primi diei.*

Locus secundus *præcipuus in hoc capite obseruetur de Creatione cœli & terræ & omnium rerum, quæ est primum Dei opus, in quo se patefacere, & suam omnipotentiam, bonitatem & sapientiam lucere & conspici voluit.*

De operibus Secundi diei.

Dixit quoq; DEVS: fiat firmamentum in me-

dio aquarum, & diuidat aquas ab aquis) *Hic sextus*
versus descriptionem firmamenti siue cœli continet, qua appel-
tione tota ætherea regio & omnes orbes ac sphere Planetarum
& stellarum fixarum significantur, quarum numerum, magni-
tudines, figuras, interualla, distantias & motus Astronomi do-
cent. Vocabulum hebræum רקיע Rakía, *quod à continua-*
tione, extensione & firmitudine nomen accepit, & expansum
quiddam seu extensum instar vtris seu vesicæ aëre inflato exten-
sæ, & firmiter stabilitum significat. Latini rectè firmamen-
tum verterunt, quia licet nihil aqua sit mollius & fluidius,
tamen ita DEVS firmauit illam extensionem, vt quouis ære ac
adamante sit durabilior, nec motus pernicitate consumatur.
Cœlum (quod vel à cauitate nomen accepit, eò quòd κοιλον, *h.e.*
concauum sit, vel à celando, id est occultando, quòd totam illam
partem, quæ supra elementum ignis est, quam Philosophi æthe-
ra, ἀπὸ τοῦ αἴθειν, *.i. flagrando & splendendo appellant, com-*
plectens, omnia inferiora celet ac tegat: vel à stellarum imagine,
quæ in eo quodammodo cælatæ apparent, vt ob impressa stella-
rum lumina cœlum quasi cælatum nuncupetur) Hebræis שמים
Schamaim *ab aquis dicitur, eò quòd ex aqua & per aquam*
verbo Dei sit conflatum cœlum. Græcis οὐρανὸς, *quasi* ὁρανὸς,
quòd sit visui peruium & minimè densum, vt est aqua & ter-
ra, ἀπὸ τοῦ ἄνω ὁρᾶν, *.i. sursum aspiciendo. Quæ vox affini-*
tatem habet cum hominis appellatione, qui Græcis ἄνθρωπος
dicitur, quasi ἄνω τρέπων, *id est, sursum vergens, vel quasi*
ἀναθρῶν ἃ ὄπωπε *contemplans ea quæ videt. Ideo enim Deus*
hominem præ reliquis creaturis præstantißimum creauit ad
imaginem suam, & rationis participem fecit; vt hoc pulcherri-
mum theatrum & rerum naturam intuens ac considerans,
Deum conditorem agnoscat & celebret.

Pronaq; cum spectent animalia cætera terram,
Os homini sublime dedit, cœlumq; videre

Jußit

Iußit, & erectos ad ſidera tollere vultus.

Quales ſint aquæ ſupra cœlos (quarum hîc, et Pſal. 103. & in cantico trium puerorum, Daniel. 3. fit mentio) & cui vſui ſeruiant? cùm ad cœlum, in quo Deus habitat cum angelis & beatis ſeu ad cœleſtem Academiam peruentũ fuerit, videbimus. Etſi autem multi ſunt in ea opinione, cœlum glaciale (ſic enim aquas iſtas ſupra firmamentum vocant) à Deo ideo conditum eſſe, vt inferiores orbes quaſi refrigeret & humectet, ne pernicitate motus & nimio ardore conſumantur; tamen eorum ſententia & interpretatio nullo videtur niti ſolido fundamento.

Dixit verò DEVS, congregentur aquæ, quæ ſub cœlo ſunt, in locum vnum, & appareat arida, & factum eſt ita: Et vocauit Deus aridam terram, congregationesq́ aquarum appellauit maria.)

In hoc 10. verſu continentur appellationes terræ & maris. Eſt autem Terra elementum frigidum & ſicciſsimum, ſua grauitate reliqua omnia excedens, & infimum inter ea locum tenens. Hebræis ארץ *erez, à currendo,* רוץ *Roz enim currere, celeriter vel promptè accurrere cum inclinatione & propenſione quadam ſe alicui accommodare, ſic dicta quòd homines in ea currentes ſuſtentet, eorum pedibus ſubiecta. Vnde & Latinis terra, à terendo appellationem ſortita eſt, quòd in media (vt Cicero ait) mundi ſede locata, & ſolida ac globoſa, & vndiquaq́; nutibus ſuis conglobata, floribusq́; veſtita, pedibus hominum & iumentorum teratur. A Græcis* γῆ *nuncupatur,* ἀπὸ τοῦ γᾶν, *qaod inter alia, capere, complecti, locum præbere, et interdum etiam* γεννᾶν *hoc eſt, generare & in lucem edere ſignificat, eo quòd naſcentes homines (vt Plinij verbis vtar) excipiat, natos alat, ſemel editos ſuſtentet & ſemper nouiſsime complexa gremio, ab reliqua natura abdicatos, tum maximè vt mater homines operiat, vnde maternæ venerationis cognomentum adepta eſt.*

Congregationes aquarum appellauit maria)

Mare ab amaro et salso sapore nomen accepit. Conferatur autem et ad hanc partem operis tertij diei explicandam & ad reliquas aliorum operum partes, de quibus postea audiemus illustrandas, tota doctrina Geographica & Cosmographica, quæ certissimis Mathematicorum apodixibus veluti fundamento subnixa, descriptionem Mundi tradit, constantis ex 4 elementis, Terra, Aqua, Aëre & igni, & Sole, Luna reliquisq; cœli sideribus, adeoq; rebus omnibus, quæ cœli circumflexu teguntur: quaq; ex circulorum, quibus illam supercœlestem machinam constare imaginamur, contemplatione & distinctione, terrarum illis subiectarum situs, & locorum distantias certa quadam συμμετρίᾳ & commensuratione inuestigamus: & rationem quoq; Climatum, & dierum noctiumq; differentias, & 4. Mundi cardines; Siderum item mobilium pariter ac immobilium cursus, ortus & occasus, aliaq; multa ad cœli rationem pertinentia inquirimus. Quæ omnia & singula considerare iucundum est, & suum in vita vsum habet vel maximum.

Primùm igitur cœlum est aspiciendum, in quo sunt Sol & Luna, quæ luminaria magna vocat Moses, de quibus postea, & reliqui Planetæ, Saturnus, Iupiter, Mars & Venus, quæ aliàs φωσφορός & Lucifer, cùm Solem præcedit: aliàs Hesperus, cùm eundem sequitur. Deinde stellæ fixæ inerrantes, à veteribus Astrologis magna cura & mirabili solertia obseruatæ numero 1022. & in imagines 48. (quas alij ἀστερισμὸς καὶ σχήματα, alij ζώδια, nonnulli sidera & signa, aliqui μορφώτεις, vulgo constellationes vocant) collectas & digestas conformarunt: Et ex rerum vel figurarum notarum similitudine illis congruentia nomina imposuerunt, vt sigillatim distinguerentur ac denotarentur, meliusq; in tanta multitudine et diuersitate rudioribus innotescerent; ijs exceptis quæ circa Notium Mundi verticem perpetuo hactenus delituerunt. Distinguuntur

guuntur autem eædem imagines seu signa, situ, in septentrionalia, meridionalia & zodiaci. Septentrionalia, quæ ab Ecclipticâ in Boream vergunt, sunt 21. nempe:

1. ἄρκτος siue vrsa minor, quæ Cynosura dicitur, stellas complectens 7. quarum quæ polo propinqua est, Polaris dicitur.

2. ἄρκτος μεγάλη, ἢ ἑλίκη, Latinè vrsa maior siue Helice. Vtrasq; à 7. stellarum numero Septentriones, item Hamaxas, id est, currus & plaustra vocant.

3. Draco vel Anguis seu Serpens, stellis insignitus 31.

4. Cepheus, stellas 12. habet.

5. Bootes, 12. stellas habet, & Arctophylax dicitur, in quo rutilat clarum Arcturi sidus, suo ortu Autumnum inchoans.

6. Corona borealis, Ariadnea.

7. Engonasis, 28. stellarum.

8. Lyra. recentiores Vulturem cadentem vocant, continet 10. stellas, quarum quæ in ore aut testa fulget, peculiariter Lyra vocatur.

9. Olor, auis, Gallina, vel Cygnus. 17. stell.

10. Caßiopeia.

11. Perseus, tenens manu sinistra amputatum Gorgones Medusæ caput.

12. Auriga, ἡνίοχος, in cuius humero conspicitur clarum Capellæ astrum, & in brachio minores Hœdi. habet stellas 14.

13. Serpentarius, ὀφιοῦχος, anguifer, 24. stell.

14. Serpens Ophiuchi, anguis, habet 18. stell.

15. Sagitta. 8. stellarum.

16. Aquila. Recentioribus vultur volans, 9. stellarum.

17. Delphin, 10. stellarum.

18. Equus prior vel Equiculus seu Hinnulus, aliàs sectio seu præcisio equi dicitur.

19. Equus alatus, Pegasus, stellas habet 20. insigniores, 4. trapezij figuram referentes.

20. *Andromeda, stell.23.*

21. *Triangulus, à græcæ literæ similitudine* Δελτωτὸν, *id est, trigonum.*

Hæc quæ sequuntur Zodiaci signa sunt.

22. *Aries.*

23. *Taurus, est 32. stellarum, quarum 5. oris & faciei effigiem referentes, Hyades Græcè, Latinè succulæ nuncupantur: Inter quas maxima, quæ est in oculo austrino, Græcis* λαμπάδιας, *Romanis Palilicium dicta est. In collo Pleiades seu Vergiliæ sunt, ad æstatis initium exorientes.*

24. *Gemini, 18. stellarum.*

25. *Cancer, obscurum sidus, Præsepe et Asellos, astra vix conspicua, pectore gestans. Est 9. stellarum, inter quas Præsepe,* φάτνη, *nebula in pectore est, & Aselli duo, Borealis & Notius.*

26. *Leo, est 27. stellarum, lucido fulgore rutilans, inter quas duæ præ cæteris insigniores sunt, vna in corde* Βασίλισκος *seu Regulus, altera in cauda.*

27. *Virgo, Erigone, Ceres & Astrea dicta, stellas habet 26. quarum quæ præ reliquis insignis in manu dextera est,* σαχὺς, *id est, Spica & vindemiatrix dicitur, quòd vindemiæ tempore exoriatur; altera in ala boreali* προτρυγήτης, *latinè Præuindemiatrix.*

28. *Libra,* χηλαί.

29. *Scorpius, à quibusdam Nepa, stellis formatur 21. insignioribus, quarum lucidior in pectore* ἀντάρης *Antares, & COR Scorpÿ vocatur.*

30. *Sagittarius, 31. stell.*

31. *Capricornus* αἰγόκερος, *28. stell.*

32. *Aquarius,* ὑδροχόος. *24. stellarum.*

33. *Pisces duo, alter Notius siue meridionalis, alter Septentrionalis, lino connexi longiusculo. 34. stellarum.*

Signa

Signa verò australia cœli, sunt hæc quæ sequuntur.

34. *Cetus, quem & Pistricem vocant. 22. stell.*

35. *ORION, inter omnia cœli sidera lucida & insigniter clara configuratio. 38. stellarum.*

36. *Eridanus fluuius, cuius posterior stella præ reliquis insignis est, ποταμος dicta. 34. stellas habet.*

37. *Lepus ante canem sub pedibus Orionis fugienti similis 12. stellarum.*

38. *Canis maior, Canicula, splendidissimam in ore stellam ostentans, quæ propriè Sirius dicitur. 18. stellarum.*

39. *Canis minor, προκύων, Antecanis dicta, quia ante maiorem Canem oritur, duarum stellarum est.*

40. *Ἀργὼ, Argo nauis, ampla configuratio, stellas habet complures, inter quas toto cœlo lucidissima Canopus fertur, Ægypto conspicua, Europæ perpetuo latens.*

41. *Hydra siue Anguis, cui Coruus insidet & Crater impositus est, stell. 25.*

42. *Crater siue Patera. 7. stell.*

43. *Coruus. 7. stell.*

44. *Centaurus, Chiron. 37. stell.*

45. *Fera, Θηρίον seu bestia quam tenet Centaurus. hanc Lupum nominant, 19. stell.*

46. *Ara seu Thuribulum. 7. stellarum.*

47. *Corona Australis. 13. stell.*

48. *Piscis Notius seu Austrinus, ab Aquario effusam aquam recipiens.*

Hæ sunt 48. imagines seu signa cœlestia; quæ his versibus memoriæ gratia complexus est Honterus:

Ad boream geminas ingens Draco diuidit Arctos,
Hinc subit Arctophylax, pariterq; Corona, Lyraq;

Proxi-

Proximus Engonasis, post hunc Ophiuchus, & Anguis,
Mox Aquila, & Telum, surgunt & lactea Cygni
Sidera, Pegasus hunc sequitur, Delphina simulq;
Andromeda, Cepheusq; & Caßiopeia parentes,
Armatusq; gener Perseus, circum ora Medusæ
Horrida, Deltoton simul Heniochusq; feruntur.
Hinc Aries, Taurus, Gemini, Cancer, Leo, Virgo,
Libraq;, Scorpius, Arcitenens, Caper, Hydria, Pisces.
Cetus & Eridanus, post hæc vertuntur ad austrum,
Orionq; premens Leporem, Procyonq; refulgens,
Inde Canis maior, stellataq; cernitur Argo
Perq; trium loca signorum se porrigit Hydra
Craterem dorso gestans, Coruumq; loquacem,
Hic Fera Centauro resupina tenetur, & vltra
Thuribulum, notiæ Piscis fugit astra Coronæ.

Deinde etiam Terra lustranda est, quæ distinguitur in Regiones, Principatus, Ducatus, Comitatus & Prouincias, cuiusmodi sunt, Germania, Dania, Noruegia, Suecia, Italia, Gallia, Anglia, Scotia, Hollandia, Brabantia, Saxonia, etc. Et ciuitates, vt sunt, Roma, Lutecia, Basilea, Colonia, Antuerpia, Louanium, Rostochium, Hamburgum, Lubeca, Hafnia, Lunda, Asloia, Nidrosia, etc. In quibus visuntur aquæ, Stagna, Fontes, Thermæ & fluuij, vt Albis, Borysthenes, Danubius, Rhenus, Vernouius, Moenus, Mosa Belgicæ, & Mosa fluius Noruegiæ in prouincia Hedmarchiana, Rhodanus, Visurgis. & alij. Quibus insunt aquatilia seu pisces: Anguilla, Arenga, Araca, Aschia, Balæna, Barba, Carbus, Carpio, Cetus, Congrus, Ezox, Gobius, Lampetra, Salmo, Prasinus, Ruburnus, Borboca, Aiosa, Orca, Raia seu Rochus, Plateßa, Scombrus, Salpa, Squillus, Astacus.

In terra etiam considerandæ sunt arbores ac frutices: Abies, Pinus, Castanea, Cerasus, Labrusca, Olea, Prunus,

Spinus

Spinus, Morus, Pomus, Pyrus, Fagus, Corylus, Cupressus, Ficus, Persicus, Populus, Salix, Sambucus, Taxus, Tilia, Vlmus, Erica, Larix, Oxyacantha seu Crispina &c. Item Herbæ: Abrotanum, Absynthium, Achantus, Aconitum, Amomum, Amaracus, Anisum, Apium, Asparagus, Beta, Buglossa, Bulbus, Cataputia, Chelidonium, Cichoreum, Cucurbita, Eupatorium, Feniculum, Heliotropium, Hyacinthus, Lactuca, Menta, Nigella, Pentaphyllum, Sanicula, Trifolium, Verbana, Vuularia, Zanthum &c. Ac frumenta leguminaq;: Auena, Faba, Milium, Oryza, Pisum, Hordeum, Siligo, Triticum. Item metalla & lapides. Aurum, Argentum, Cuprum, Orichalcum, Stannum, Plumbum, Ferrum, Alumen, Sulphur, Chalcantum, Marmor, Magnes, Gemma, Margaritum, Crystallus, Adamas, Gagates, Corallium, Berillus, Smaragdus, Rubinus, Granatus, Carbunculus, Hæmatites, Pumex &c. Animalia quoq; quadrupeda: Agnus, Aper, Aries, Bos, Bubulus, Burdo, Camelus, Cantherius, Castor, Cercopithecus, Elephas, Equus, Mannulus, Erinacius, Felis, Fiber, Hinnulus, Ibex, Lepus, Lupus, Lutra, Lynx, Martes, Melis, Mustella, Sciurus, Veruex, Vrsus, Vulpes, &c. Et Reptilia cùm vermibus & insectis: Apes, Araneus, Blatta, Bombex, Brucus, Cantharis, Cimex, Cossus, Crabro, Culex, Draco, Formica, Fucus, Grillus, Gurgulio, Hirudo, Limax, Phalanx, Papilio, salamandra, Scarabeus, Scolopendra, Amphisbena, Tinea, Testudo, Vespa.

Postremò etiam quæ sunt aëriæ naturæ, vt Volatilia seu aues: Accipiter, Achantis, Anas, Aquila, Ardea, Alauda, Coturnix, Capus, Bubo, Nycticorax, Curruca, Ficedula, Perdix, Lucina, Merops, Nisus, Pauo, Picus, Pica, Trochilus, Pelicanus, Psitacus, Turdela, Sturnus, Sincedula. &c.

De Operibus Tertij Diei.

Germinet terra herbam virentem.) *Descriptio*

est creationis operum tertij diei, nempe, plantarum, herbarum, fructuum, florum, leguminum, & aliarum rerum terra nascentium, quibus vestitur & pulcherrimè ornatur terra, & hominibus ac iumentis victum suppeditat: Quarum generatio, illustris etiam typus est gloriosæ resurrectionis nostrorum corporum, in supremo vere, id est, extremo die iudicij.

Hîc quæstio agitari solet, quo tempore anni Mundus sit creatus, vere ne an autumno? Etsi autem quidam existimant, Mundum conditum esse tempore autumni, eò quod primi parentes Adam & Eua pomis & fructibus vescebantur: tamen hic nihil certi affirmari potest, cùm non modo fructuum mentio fiat in textu, quos autumnus producere solet, verùm etiam generationis, quæ veris est propria. Sed Lutherus & alij multi in hanc inclinant sententiam, veris id tempus fuisse quo Mundus cœpit, quia tunc terra aperitur & resoluitur ac omnia reuiuiscunt, & est formosissimus annus.

Vnde & Iudei suum annum & primum mensem à tempore veris ordiuntur. Fuit autem prima creatio prorsus miraculosa, quã germinationem terræ, flores & fructus arborum illico subsecuti sunt. Et consentaneum est terram, quæ tota nil nisi Paradisus fuit, ob primæ creationis benedictionem, omnes arbores, frutices & herbas frugiferas, & vsibus hominum aptas, nec vllas steriles produxisse: Sed postea propter peccatum maledicta, sentes, spinas, paliuros, & multas steriles herbas protulit.

De operibus quarti diei.

Dixit autem DEVS, fiant luminaria in firmamento cœli, & diuidant diem ac noctem, & sint in signa & tempora & dies ac annos, vt luceant in firmamento cœli & illuminent terram, & factum est ita.) Hic est 14. versus continens descriptionem creationis Stellarum, præcipuè Luminarium, nempe solis

&

& lunæ; quæ præterquam quòd discrimina diei & noctis, laboris & quietis, statas vices 4. anni temporum, veris, æstatis, Autumni & hyemis constituunt, aliasq; temporum distinctiones in certos dies Fastos & Nefastos, menses, annos, reliquaq; spacia, significata vocabulo Hebræo מוֹעֵד Moed. quorum obseruatio necessaria est in Ecclesia, vt Mundi initia, Religionum exordia, diuinarum patefactionum seriem, collectæ & instauratæ Ecclesiæ tempora & Imperiorum mutationes notare poßimus. Etiam signa & causæ existunt caloris, frigoris, pluuiarum, imbrium & tempestatum, quas ortu suo & occasu ac cœli mediatione excitant.

Præterea etiam iram vindictamq; diuinam & pœnas imminentes, suis deliquijs, obscurationibus, & stupendis cùm reliquis Planetis congreßibus & oppositionibus alijsq; configurationibus denotant & denunciant.

Hunc textum illustrat Mathematicorum doctrina de syderum motu & effectu in elementis & rebus ijs quæ constant ex Elementis. Cuiusmodi sunt tempestates seu mutationes aëris & res inde consequentes, videlicet salubritas aëris, cœliq; clementia vel contagio, & annonæ copia vel penuria. Item principia & mutationes Imperiorum atq; vrbium: in quibus considerantur Pax, Bellum, Sectæ, Religiones & Regum heroum ac Principum res gestæ gerendæue: Item de priuata cuiusq; fortuna & statu, alijsq; rebus, quarum in genethliacis & electionibus temporum habetur ratio.

Etsi autem hanc doctrinam de effectibus siderum pleriq; contemnunt, quod Astrologorum iudicia sæpè fallant, præsertim ea quæ de statu orbis terrarum à magnis coniunctionibus, quæq; de aëria constitutione, ex solis & lunæ & reliquarum stellarum congreßibus & configurationibus sumuntur: quorum pleraq;, pauca habent, ne dicam nulla verè vniuersalia, quæ totum terrarum orbem peruagari soleant: Experientia

namq; probat tempestatum rationem, vt reliqua sileam, non magnis locorum interuallis mirabiliter variare: Tamen minimè contemnendam esse iudico. Non enim omninò nullum esse effectum aut euentum stellarum constat, præsertim cùm tot experimentis, ijsq; quotidianis ferè, tum in ipsa valetudine animiq; affectione, tum etiam in commodis aut incommodis externarum rerum, vis siderum appareat apud omnes, & potissimum eos, qui sui horoscopi & aliorum significatorum progreßiones diligenter & accuratè obseruant.

Nam licet haud omnia ex cœli sideribus, etiam diligentißimè obseruatis, & maxima adhibita cura prudentiaq;, cognosci & certò euentura prænunciari possunt, nec secundum Astrologorum prædictiones semper eueniunt, propter materiæ inconstantiam & fluxibilitatem, aliarumq; plurium causarum impedimenta: nihilominus tamen multa, si non certò, at probabiliter de rebus futuris iudicari possunt. Ac si rem æqua lance æstimemus; nihil impietatis habet hæc scientia, si rectè tractetur, ita vt Physicæ limites non egrediatur. Siquidem consideratio cursus illius rati ac perpetui & virium atq; constantiæ effectionum in huius inferioris Mundi corporibus, ad summam Diuinæ Maiestatis, tantarum rerum creatricis reuerentiam cultum & amorem homines excitat. vt, verbi gratia, cum cœlum contemplor & quamlibet in eo stellam, quæ sub oculorum aspectum cadit, hoc terreno globo, cui insistimus, (sola luna excepta, quæ vna quadragesima pars terræ est) maiorem esse deprehendimus: compertum est enim Solem centies sexagies sexies terra maiorem esse: Saturnum 91. Iouem 95. terram excedere: Cumq; reputo quàm exigua sit solis & stellarum particula ad totius cœli ambitum & circumferentiam immensam collata; etiam subit animum hæc cogitatio, quàm potens, quàm sapiens, quàm bonus sit Deus, qui totum hoc Mundi theatrum amplißimum & splendidißi-

didiſsimum ex nihilo condidit, conſeruat, regit & ſuſtentat. Nec ſolùm ad Deum cognoſcendum, amandum & colendum inuitat hæc ſcientia, dum ex conſideratione potentiæ, ſapientiæ & bonitatis & aliarum virtutum, quæ in eius operibus lucent, reuerentiam erga ipſum, admirationem & amorem in nobis excitat, verùm etiam ad alia multa, præcipuè verò ciuilis vitæ officia & commoditates plurimum conducit. Et nil impietatis habet ſi quis modo non deprauatus illa dextrè ac ſobrie vtatur. Nam vt de publicis dicam, proſpicere impendentem annonæ caritatem, bella præuidere & maturè parare ſe ad defenſionem, vel de pacificatione cogitare, & in peſtilentiæ quoq; ſignificationibus, certa diæta & victus ac medicamentorum ratione valetudini conſulere; vel de ſede mutanda (ſi licitum eſt) cogitare, nonne longè vtiliſsimum eſt magiſtratibus ac ſubditis. Præter has iam dictas vtilitates, vtraq; ars tam ea, quæ cœlum cœliq; motus numerat ac menſurat, quàm quæ ſiderum effectus ſcrutatur: etiam confert ad Poëtas intelligendos, ad vrbium & locorum diſtantias inueſtigandas, ad fœlicem nauigationem, ad arationem & ſationem, reliquaq; ruris opera & ad annorum menſium & dierum rationem inprimis. Prodeſt igitur Theologis, quibus temporis ratio & præcipuè Feſtorum obſeruatio curæ eſſe debet. Deinde vtilis eſt Medicis, vt tempus ſciant Phlebotomiæ, exhibendorum ac purgandorum corporum, ſecundum aſtrorum, præſertim lunæ ſolisq; curſum. Tertiò prodeſt Geographis & Coſmographis in deſcriptione Regionum Vrbium & Climatum & aliarum rerum. Quartò agricolis, vt temporibus idoneis culturæ agrorum vacent. Quintò prodeſt nauigantibus, vt non modò ſciant, quo pacto ad Cynoſuram dirigenda ſit prora, verùm etiam fluxus & refluxus maris tempora accuratius obſeruent, & tempeſtates ac mutationes aërias futuras præuideant, quæ partim ex ſtellarum ortibus & occaſibus, partim etiam ex

transitu planetarum per signa humida vel sicca, & ex congressibus ac aspectibus eorundem ad se inuicem, & ad stellas fixas, ex locis item Eclipsium & ex cometis quoq; dependent. Postremo etiam architectis suum præstat vsum vt tempestiuè structuræ dent operam.

Hinc manifestum est eos vehementer hallucinari, qui Astrologiam (nam de Astronomia non ita controuertitur) iudicio non satis maturo funditus damnant & criminantur, non aliam ob causam, quàm quod coniecturis quibusdam aliqua ex parte nitatur. Nam tametsi nemo sanæ mentis inficias ire poterit quin multa sint incerta, quæ pro certo euentura Astrologus prædicere non potest, & certam futurorum contingentium cognitionem inquirere, non modò impoßibile, verùm etiam vanum, superstitiosum, diabolicum & ab Ecclesia damnatum est: non enim futuris contingentibus necessitatem imponunt cœlestia sidera: Tamen inclinationes hominum, aliarumuè rerum, quæ verè sunt effectus siderum, perscrutari, ad electiones nostras, ita vt Physicæ limites non transgrediamur, non malum neq; impium est.

Sint in signa & tempora & dies & annos.) Ostendit Moses Deum ideo solem & lunam & reliqua fulgentia sidera cœlo impreßisse, vt & discrimina temporum efficiant, & aliquid significent seu denuncient. Hoc igitur dicto Prognostica & iudicia Mathematicorum de futuris euentibus tanquam fundamento stabiliri complures existimant.

Sunt autem futurorum euentuum genera, de quibus iudicia sumuntur, in triplici discrimine. Alia enim ordine & potestate prima sunt, & causam habent determinatam & infallibilem; cuiusmodi sunt indicia & prædictiones de solis & lunæ aliorumq; siderum motu, ortu & occasu, & eorum inter se positu, de Eclipsibus luminarium & similibus rebus, quarum præcognitio, cùm, experientia teste, sit certißima; altera huic

vicina, quæ de effectibus agit siderum, videlicet generalibus inferioris mundi accidentibus, de bello vel pace, de fame vel abundantia, de peste vel cœli clementia, de imperiorum & sectarum mutationibus, de grandine & imbre, de flatibus & vehementi elementorum commotione, de terræmotibus alijsq; rebus, quæ ex naturalibus qualitatibus et influxu siderum dependent omninò incerta esse nequit. Alia sunt futura contingentia, quorum cùm non sit determinata veritas, de ijs nulla possunt esse certa indicia seu veræ ac infallibiles prædictiones, neq; per Astrologiam, neq; per ullam aliam humanæ rationis scientiam, sed exiles tantum coniecturæ, quales sunt actiones hominum, quæ simpliciter & omni ex parte sunt voluntariæ, de illis nihil neq; veri neq; falsi certò prædici potest. Non enim anima hominis spiritualis, vt nec ei attributa voluntas, siderum cœlestium imperio subiacet. Id quod his versibus elegantissimis Poëta quidam expreßit.

Sidera corporibus præsunt cœlestia nostris,
Sunt ea de vili condita namq; luto;
Cogere sed nequeunt animum ratione fruentem,
Quippe sub imperio solius ille Dei est.
Sed quia terrestri mens aurea mole grauatur.
Sub iuga sæpe sui corporis acta venit.

Quædam sunt quæ causam quidem habent determinatam sed non prorsus infallibilem, de quibus Astrologi sæpe uerum et rectum iudicium, si non demonstrationibus infallibilibus, at saltem sufficienti ac probabili coniectura fundatum proferunt. Cuiusmodi sunt operationes & effectus, qui partim à voluntate hominis, partim ab influentijs cœlestibus dependent, eamq; ob causam varij ac mixti sunt, prout homo constat duabus rebus, videlicet, anima rationali, quæ cœlestis est & immortalis, & corpore, quod ex elementis conflatum caducum & mortale est. Sed quia ijdem effectus seu operationes magis ad corpus accedunt

dunt quam animam, minusq; voluntati hominis, vt bona fortunæ, corporis & animæ habitudo, veluti & sensus ac intellectus, & valetudo bona & infirma, vitæ breuitas & longitudo, & βιοθανάτῃ mors, quæ vix hominis arbitrio aut sapientia regi vel moderari possunt: De his aliqualiter prædictiones, non tam speciales quam generales, fieri possunt: præcipuè uerò de affectionibus animiq; motibus in θυμοειδεῖ & ἐπιθυμητικῷ, quæ licet voluntatem, quæ sui iuris est, in sua potestate non habeant; tamen eam sæpe inclinant & flectunt, vt maxima pars hominum illis paßionibus seu affectionibus, quàm rationis aut voluntatis imperio, magis obediat.

Cæterum varias inclinationes, actiones, studia & mores hominum ab astris originem ducere, quamuis sunt qui dubitant; tamen id argumentis minimè dubijs probari potest.

Constat primas qualitates ex Astrorum viribus cœliq; lumine oriri, & multifariam inuicem commisceri: Et quia ex diuersis earundem mixturis secundæ qualitates, nempe 4. naturales humores in corporibus existunt, haud dubiè maximæ fiunt in illis alterationes, ex quibus variæ & diuersæ causantur mixtiones, quas Græci κρᾶσεις, Latini complexiones ac temperamenta vocant: quæ temperamenta inquam, cùm sequantur affectus animi; quid mirum, si variæ hominum inclinationes & actiones & studiorum ac morum diuersitas inde quoq; proueniat? Sed de his iudiciorum & prædictionum generibus ideò prolixius commentari libuit, vt intelligerent adolescentes, qui pietatis & honestatis prima tyronicia faciunt, vtramq; artem, tum eam, qua solis & lunæ reliquarumq; siderum motus, & inter se positus, quolibet tempore, deprehendimus; tum alteram etiam, qua mutationes in corporibus inde proficiscentes & ad eosdem motus congruentes, per naturales stellarum qualitates inquirimus & consideramus, voce & autoritate diuina comprobari. Quapropter eadem artes, quæ

vna cum Geometria & Arithmetica sub Mathesi comprahenduntur, quæq; ad illam Philosophiæ partem, quæ θεωρικὴ dicitur, spectant, cum reliquis sunt coniungendæ, ita tamen ne quid studijs theologicis inde decedat. Et meminerint adolescentes, Astrologorum decreta in negocio salutis rebusq; diuinis prorsus inania esse & fallacia.

De operibus quinti diei.

Dixit autem Deus: producant aquæ reptile animæ viuentis, & volatile super terram sub firmamento cœli.) *Hic 21. est versus, in quo describit reptilium animæ viuentis seu viuentium, id est piscium creationem, (sic enim apud Hebræos animalia reptilia vocantur quæcunq; pedibus carent) & volatilium. Quorum naturas ac nomina & integras descriptiones Plinius tradit & Aristoteles.*

Creauitq; cete grandia) *Cetos seu balænas miræ magnitudinis. κῆτος, ἐος, in plurali κήτη. quorum ideo peculiariter hic mentionem facit Moses, vt vel inde cognoscamus immensam Dei creatoris in hisce tantis creaturis sapientiam, potentiam & bonitatem, et ne fortè magnitudine illorum territi, existimemus spectra esse, sed magna Dei opt. max. opera. sicut eandem ob causam scriptura alibi maiorum piscium mentionem facit, vt Iob. 41. Spiritus S. descriptionem tradit Leuiathan.*

Omnem animam viuentem) *id est, corpora viua, in quibus est anima siue halitus.*

Benedixit illis) *id est, verbo suo iussit pisces & aues commixtione seminum, fœtura & prolificatione fœcunda ac felici propagari: sicuti videmus mirabilem & numerosam multiplicationem, imò prope infinitam fœcunditatem vtriusq; speciei, nempe auium & piscium. Hic obiter notandum est, Deum benedictionis voce vsum esse, non ad solem & lunam aut alias stellas reliquaq; inanimata, neq; ad herbas aut arbo-*

 res

res, licet ipsæ anima proditæ sunt vegatatiua. Illa enim omnia saltem bona esse, hoc est sibi placere dixit; sed viuis benedixiße & ad ea tantum benedictionis voce vsum esse, vt ostendat nouum generationis modum; Quia animalia viua ex se sibi similia generant corpora viua, quod non herbæ, non frutices & arbores, multò minus stellæ faciunt. Arbor enim non generatur ex arbore, vt quod pomus producit, non est pomus, sed pomum: Sed quod homo generat, homo est, quod piscis vel auis prolificat, piscis & auis est.

De operibus sexti diei.

Dixit quoque DEVS, producat terra animam viuentem in genere suo, iumenta & reptilia & bestias terræ, secundum species suas: Factumque est ita.)

Hoc 24. versu creatio describitur. 1. Iumentorum, id est, animalium quadrupedum domesticorum seu cicurum, quæ ratione carent, quæque vt hominum arbitrio reguntur, ita illis in multiplices vsus inseruiunt, & aliorum quæ carnibus non vescuntur, Hebræis בהמה Behemah *dicta. 2. Reptilium humi repentium quales sunt serpentes. 3. Bestiarum, qua voce significantur lupi, leones, & animantia* σαρκοφαγα,

Faciamus Hominem ad imaginem & similitudinem nostram, & præsit piscibus maris & volatilibus cœli, & bestijs vniuersæque terræ, omnique reptili, quod mouetur super terram.) *Hic versus 26. colloquium & consultationem continet S.S. Trinitatis, de formatione hominis ad imaginem Dei, de qua extant multa Scripturæ dicta, huc interpretationis vice referenda. Sap. 2. Quoniam Deus creauit hominem inexterminabilem, & ad imaginem similitudinis fecit illum. Inuidia autem Diaboli mors introiuit in orbem terrarum. Eccl. 17. Deus creauit de terra hominem & secundum imaginem suam fecit illum. &c. Iob. 10. Manus tuæ fecerunt me & plasmauerunt me totum in circuitu.*

Psal.

Psal. 118. Manus tuæ fecerunt me & plasmauerunt me, da mihi intellectum, vt discam mandata tua. Iacob. 3. Homines ad similitudinem Dei facti sunt.

Locus tertius, de creatione hominis ad imaginem Dei, diligenter est obseruandus, quem Chytræus hunc textum enarrans luculenter euoluit atq; explicat. Nunc vocabula quædam hîc posita sunt exponenda. Vox Hebræa אדם Adam, hominem significat, ex humo seu terra formatum. Et specificè vtrumq; sexum masculum & femellam complectitur, aliàs nomen proprium est primi parentis nostri. צלם Zelem imaginem denotat alterius rei primariæ, & quasi vmbram seu adumbrationem vel corporis vel rei alicuius primariæ: vt sit sensus, hominem conditum esse in imagine Dei, non quidem forma corporea, quanquam & ipsa quoq; ad dignitatem & præstantiam ac supereminentiam maximè apposita est, sed sapientia seu vera Dei noticia, iusticia, sanctitate, immortalitate, libertate voluntatis & conformitate cum Deo reliquisq; virtutibus quæ in Deo relucent perfectißime.

Præsit piscibus) רדה Radah, potestatem exercere seu ius & dominium in personam aut rem aliquam subiectam & inferiorem significat, quale est domini in seruum, regis in subditos.

Et creauit Deus hominem ad imaginem & similitudinem suam, ad imaginem Dei creauit illum, masculum & fœminam creauit illos.) Hîc primum nomen ponit Moses speciei humanæ, deinde vtriusq; sexus, masculi nimirum & fœminæ mentionem facit, vt ostendat mulierem factam esse à Deo consortem imaginis ac similitudinis diuinæ, & imperij quoq; super reliqua animantia, & communis possessionis in Oeconomia, prolis & facultatum seu fortunarum, imò etiam vitæ & gloriæ sempiternæ in futura vita: quemadmodum Petrus dicit eas cohæredes esse eiusdem gratiæ. 1. Pet. 3.

Est tamen magna differentia sexus. Mas est ceu Sol in cœlo: Fœmina velut Luna: reliqua animantia sunt velut stellæ. Vt enim Sol & luna in stellas, sic quoq; Adam & Eua in omnia sibi subiecta animantia dominium obtinent.

Benedixitq; illis DEVS, & ait: Crescite & multiplicamini, & replete terram, & subijcite eam, & dominamini piscibus maris & volatilibus cœli & vniuersis animantibus, quæ mouentur super terram.) *In hoc 28. versu Moses ostendit, vt Deus cum homines primum fingeret, mirabili quadam prouidentia illis ingenerârit vim procreandi sobolem; vt legitima coniunctione ac commixtione seminum, totum genus humanum, præcipuè vero Ecclesia conseruaretur & propagaretur, donec compleretur electorum numerus; Et vt iusserit illos auctos numerosa prole totum terrarum orbem possidere & replere.*

Dixitq; Deus: ecce dedi vobis omnem herbam afferentem semen super terram, & vniuersa ligna quæ habent in semet ipsis sementem generis sui: vt sint vobis in escam, & cunctis animantibus terræ, omniq; volucri cœli, & vniuersis quæ mouentur in terra, in quibus est anima viuens, vt habeant ad vescendum.) *His verbis manifestè ostenditur Dei bonitas & φιλανθρωπία, qua huius suæ creaturæ curam gerit & rationem habet, eiq; de victu prospicit ac consulit. Et simul haud obscurè inde colligitur, primos parentes nostros, eorumq; posteritatem, primis duobus millenarijs vsq; ad diluuium simplicissimo cibo vsos fuisse, nempe, radicibus, herbis & arborum fructibus, quam viuendi rationem longæuitatis ipsorum causam fuisse consentaneum est.*

Hic obiter annotare placuit, quod Iosephus lib 1. Antiquitat. cap. 40. scriptum reliquit: Deum primos parentes & prisci seculi homines longæuos fecisse, vt siderum, præcipuè verò solis & lunæ cursus commodius obseruare & perscrutari

possent.

possent; quorum beneficio, spacia dierum, mensium, annorum & Festorum discrimina constituuntur.

Locus quartus de Prouidentia. *Cuius plurima apparent signa & illustria testimonia in homine μικροκόσμῳ, & in tota reliqua natura: quam intueri oportet, & in ea diligenter considerare, vniuersalem illam conseruationem rerum, & pulchritudinem & ordinem & perpetuitatem ac modum generationis ac propagationis specierum & plantarum, arborum, fructuum, frugum, florum, leguminum, liquorum & aliarum rerum terra nascentium varietatem propè infinitam, & arcanas ac stupendas vires ipsis inditas; regulares item ratos & constantes cœlestium corporum motus, ortus & occasus, quorum viribus & efficacia terra aliàs fœcundatur modica pluuia rigata & grato tepefacta calore, aliàs nimio æstu arescit, aliàs astricta gelu quiescit; & quòd non modò res nascentes, ad animantium & præcipuè hominum, victum & alias vtilitates sint destinatæ, verùm etiam quòd omnia alia ad certos vsus sint condita.*

Huc testimonia scripturæ, probantia Deum architectum esse prouidum, sapientem, omnipotentem, beneficum, & conseruare ac sustentare naturam à se conditam, animantibus vitam & motum perpetuò suppeditare, præcipuè verò hominum curam gerere, & omnia pro sua liberrima voluntate regere & gubernare, referantur Act. 17. In ipso viuimus, mouemur & sumus. Coloss. 1. Omnia per ipsum consistunt: Psal. 103. Omnia à te expectant, vt des illis escam in tempore. Psal. 35. Homines & iumenta saluabis Domine.

Viditq; DEVS cuncta quæ fecerat, & erant valde bona. & factum est mane & vesperi dies sextus.

Valde bona, id est, admodum Deo placebant, quia ab eo creata erant, & cum ipsius mente congruebant pulchrè ordinata, & destinata ad certos vsus ipsi placentes. Et hoc 31. versu totum caput clauditur.

VSVM PRIMI CAPITIS
& doctrinas præcipuas complectens.

QVisquis es, ætherei sanctum venerare Pa-
Numen, et ipsius facta stupenda refer. (rentis
Qui mare, qui terras, depictaq́ue mœnia cœli
Solers miranda condidit arte sua.
Qui rutilo celeres Phœbo commisit habenas
Lucis, & igniferi sceptra diurna globi.
Ast cum sideribus reliquis præfecit opacæ
Nocti, splendorem pulchra Diana tuum.
Qui iußit flores, herbasq́ue virere decentes,
Et terræ fruges arboreasq́ue comas,
Ac fruticis genus omne, suisq́ue animalia formis
Produxit varijs cunctipotente manu:
Quæ vel in vmbrosis discurrunt vndiq́ue syluis,
Indomita excelsi vel iuga montis amant,
Vel quæ prata colunt viridantia, quæq́ue perer-
Vberis ac læti pascua læta soli. (rant
Hæc Patris ætherei bonitas, hæc cuncta creauit
Vel solo nutu cunctipotente suo.

Tum

Tum quæ proscindunt pinnis mare, & æthera
Findunt, ipsius composuere manus. (pennis
Deniq; nos nostrũq; genus formauit, et omnes,
Quas tenet hic orbis diues & amplus, opes.
En homini dulces cunctisq; animantibus escas
Contribuit larga prouidus ille manu.
Scilicet vt numenq; DEI, sanctumq; celebrent
Perpetuæ nomen laudis honore suum.
Ex imis igitnr tibi pectoris vsq; medullis
Carmine gratifico concelebrandus erit,
Gratifico cecinisse decet te carmiue laudes
Jllius æternas, si pius esse velis.

VSVS SECVNDI
Capitis.

CVm verbi virtute sui Mundum fabricasset
Ex nihilo, Mundi maximus ille parens:
Jamq; dicata sacris rebus placidæq; quieti
Septima lux Domini post opus omne foret:
Ex limo solers hominem formauit, vt esset
Subiecti custos, cultor, honorq; soli.

Vtq; creatoris referens lucem effigiemq;
Viueret Ambrosios clarus in orbe dies.
Dulcia cœlestis dedit huic spiracula vitæ,
Mentis & impreßit semina dia suæ.
Dehinc hilarem iußit speciosis ludere in hortis,
Decerptisq; bonis fructibus inde frui.
Nam peramœna DEVS latè viridaria dudũ
Conseuit, Ganges quà rigat amnis agros
Excultos auro & pomis radiantibus agros
Ac Paradisiaci florida prata soli.
Quaq; sui Gehon cursus primordia sumit,
Euphratesq; ingens, Tigris & vnda rapax.
Atq; ibi mandauit frondentis robora syluæ:
Floribus & folijs luxuriare sacris.
In quorum medio reliquis generosior arbos
Vna stetit celebri conspicienda loco,
Fœta, aprica, ferax & fructus plena salubris,
Nomina viuificus cui dedit ampla vigor,
Prolixæ vitæ quia gaudia vera spopondit
Humano generi fœtibus illa suis,
Hanc iuxta subijt crescens sublimis in auras
Æthereas patulis arbor amœna comis,

Formo-

Formosa aspectu, iucundo plena sapore,
Frondibus ac pomis deliciosa suis.
Arbor noticiæ dicta est prauiq; boniq;
Forsan ab euentu nomen adepta suum.
Diuini siquidem fuit inuiolabile pacti (bans
Signũ, hominis vitam spemq; fidemq; pro-
Atq; monens fontem bonitatis vt omnis, et om-
Læticiæ coleret tempus in omne Deum (nis
Hac sanè humani voluit penetralia cordis
Intima muniri Sceptriger ille parens,
Ne qua mali hinc labes oreretur et impia noxa,
Pœnaq; perfidiæ persoluenda foret.
Quare homini cunctis, quos hortus Edenius
Produxit, vesci fructibus ipse dedit. (olim
Ast vetito iussit pomo duntaxat & hisce
Fœtibus arboreis abstinuisse manum.
Ne scelere admisso mortem gustaret amaram,
Ac fieret Diti præda cruenta malo.
O vtinam sacræ seruasset fœdera legis
Ipsaq; supremi scita verenda Patris.
Non certè annoso longoq; fatisceret æuo,
Nec tanta humanum debilitate genus.

Tem-

Tempore non vllo moreretur morte nefanda.
Nec fieret Stygio tetra carina duci.
Porrò magnificas cùm iam rutilantis Olympi
Et maris ac terræ constituisset opes:
Bruta Deus iumenta, feras, pisces, volucresq́;
Subdidit humano protinus imperio.
Cunctaq́; primæuo coram sistebat Adamo
Diuersa specie disparilıq́; nota.
Nomina præcipiens vt eis inscriberet apta,
Jngenij solers pro ratione suj.
Vnde liquet fuerit quantæ sapientiæ & artis,
Et quantæ primus dexteritatis homo.
Cum staret pacto verax & fœderis ictj
Seruaret firma conditione fidem.
Vtpote quem largè multis ornauit & auxit
Donis, immensus cunctipotensq́; Pater.
Cuius & è costa mulierem struxit, vt esset
Adiutrix operum consilijq́; potens.
Multiplici numerans longaq́; propagine natos
Natorum, sancti pignora coniugij.
Hìc animo reputes fuerit quã blanda parentis
Ætherei facies, quamq́; benigna manus,

Quan-

Quanta voluptas, quis decor, & quæ gloria,
In prima fuerit conditione status. (quisue
Cum pius affatim sese oblectaret Adamus
Lœticia expletus delicijsq́ bonis.
Machina tunc cœli gemmata luce coruscans
Diuino prorsus plena decore fuit.
Temperie fulsit verna atq; illustribus aër
Auricomus radijs pulcher Apollo tuis.
Piscibus vnda freti tunc subsultabat aquosis,
Innumeris rutilans gurgite cæruleo.
Omniparens lœtis segetes tulit vndiq́ tellus
Nullaq́ non valde fertilis arbor erat.
Vsq; virens auibus resonabat sylua canoris,
Vsq; suum tenuit quælibet herba decus.
Non lethalis hyems, non intolerabilis æstas,
Nec frutici reliquus pestifer annus erat.
Grex armentorum semper ludebat & errans
Pinguè renidebat lœta per arua pecus.
Sidus erat pulchrum terris homo, vertice sacro
Aureolis circum quaq́ nitente comis.
Nullus adhuc Euam pudor obruit, ut nec Ada-
Non cor illorũ culpa premebat edax. (mum

In-

Insons namq; fuit, fuit & tunc nudus vterq;
Innocua vitam simplicitate gerens
Illius ergò sacros meritò venereris honores
Qui tantæ sapiens condidit artis opus.
Quem cœlum venerans, et terra pontus adorat
Et teres ac vastus quicquid hic orbis habet
Supplicibus votis hunc tu reuerenter adores,
Ac timeas Dominum corde micante Deũ.
Quo nil est maius, nihil est sublimius et quem
Gloria, laus, virtus, imperiumq; decent.

